

Beszélgetés az egyetemi autonómiáról öt európai egyetemi professzorral

Online kerekasztalt szervezett a szegedi Dugonics Társaság „Panel Discussion on University Autonomy and Funding” címmel. A 2021. március 23-i beszélgetés meghívott résztvevői európai egyetemek vezető professzorai voltak, többen közülük jelentős egyetemvezetői múlttal (és jelennel) is rendelkeznek – ezen a kedd estén magyar kollégáikkal és a hallgatósággal megosztották tapasztalataikat és ismereteiket az egyetemi autonómia és az egyetem-finanszírozás kérdéseit illetően.

Az 1892-ben alapított, patinás Dugonics Társaság programjának résztvevőit Csapó Benő professzor (SZTE BTK), a Társaság elnöke köszöntötte. A beszélgetésbe *Andreas Demetriou* nyugalmazott professzor, egykori ciprusi oktatási miniszter Nicosiából, *Joachim Funke* (Heidelberg) és *Andreas Frommer* (Wuppertal) egyetemi tanárok Németországból, *Terezinha Nunes* pszichológusprofesszor Oxfordból és *Patrik Scheinin* professzor Helsinkiből jelentkezett be.

A panelbeszélgetés két moderátora Csendes Tibor (SZTE TTIK) és Karsai Krisztina (SZTE ÁJTK) volt, a két szegedi professzor a témát az egyetemi autonómia aspektusain, különösen az akadémiai szabadság kérdésén, a finanszírozás lehetséges modelljein, a hallgatói részvétel ügyén keresztül közelítette meg a kétórás, jóhangulatú beszélgetésben.

Andreas Demetriu (Ciprus):

A ciprusi egyetemek teljesen függetlenek a tekintetben, hogy mit és miként kutatnak és tanítanak. A magánegyetemek nem kapnak támogatást az államtól, ellenben tandíjat szedhetnek és szednek is. Az állami egyetemek viszont csak az államtól kapnak támogatást, azonban a támogatás felhasználását tekintve autonóm az egyetem. Kétségtelen tény, hogy különösen a kutatás tekintetében jelentős különbség van a kétféle intézmény között: a magánegyetemek kevésbé kutatás-orientáltak, inkább az oktatásra koncentrálnak. A magánegyetemek számára a profit az elsődleges, nem pedig az egyetemek beazonosított társadalmi céljai, azt viszont nem lehet vitatni, hogy az oktatásban sok pénz van.

Az állami egyetemeket két testület irányítja, az egyetemi tanács, amelybe delegál a kormány is bizonyos számú tagot, ez egyfajta „puffer-szerv” a kormány és az egyetem között, és a szenátus, amelynek választása és összetétele az egyetem „belső ügye” és amely az egyetem munkájának a tényleges irányítását látja el.

Görögországban a hallgatói képviselet aránya az egyetemi szenátusokban megegyezik a professzorok képviseleti arányával – így komoly alakító tényezői a döntéshozatalnak, azonban sokszor az látszik, hogy nem rendelkeznek azzal az érettséggel és tudással, amelyek az egyetemet és a társadalmat érintő hosszabb távú döntéseknél szükséges lenne. Cipruson sokkal kisebb a részvételi aránya a hallgatóknak, így nem tudnak pusztán a létszámukkal nagy hatást gyakorolni, viszont az a tapasztalat, hogy éppen emiatt értékes és hasznos javaslatokat tesznek le az asztalra, amelyek valóban előrelendíthetik az egyetemet.

Joachim Funke (Németország, Heidelberg):

A legfontosabb, hogy ne felejtjük el az egyetem eredendő feladatát, amely nem más, mint az igazság megtalálása vagy annak felfedése, ez nem homályosodhat el akkor sem, ha egyébként az is fontos kérdéssé vált, hogy például mennyi pénzt tud mozgósítani az egyetem.

Az egyetemnek mindig szabadnak kell lennie, hiszen az igazság keresése és megtalálása nem függhet korlátozó szabályoktól, és attól sem, hogy miként alakítják ki a finanszírozást. A közösség, a társadalom elvárja az egyetemtől, hogy az eredeti célját valósítsa meg, azaz az újabb és újabb társadalmi és természeti kihívásokra adjanak választ az egyetemek a tudomány eszközeivel. Egyensúlyt kell kialakítani a szabadság és az ellenőrzés között, mind a totális szabadság, mind a teljes kontroll gátolja az eredeti cél elérését. A finanszírozást az államnak kell biztosítani, hiszen az egyetemek állami feladatokat látnak el. Nem csupán a tudás átadása a feladatuk, hanem a demokráciát is tanítják. Emiatt sem lehet átállítani az egyetemeket teljesen üzleti modellre, tehát például a magas tandíjak sem férnek össze az univerzitás eszméjével. Valójában az egyetemeket nem az üzletembereknek, hanem a „tudósoknak” kell vezetnie.

Andreas Frommer (Németország, Wuppertal):

Németországban jelentős egyetemi reform következett be kb. 20 évvel ezelőtt, követve az általános (európai) trendet, amely az egyetemek vonatkozásában teljesen új igazgatási és vezetési („governance”) modell bevezetését jelentette. A felsőoktatás tartományi hatáskörbe tartozik, emiatt az egyetemekre vonatkozó szabályok különbözhetnek tartományonként, de lényegében mindenütt lezajlott a modellváltás.

A szenátusok megmaradtak választott testületeknek, azonban létrejöttek azok a köztes vezető testületek minden egyetemen, amelyekbe az ipar, a gazdaság és más társadalmi szektorok is delegálnak képviselőket. Ezek a testületek alkalmasak arra, hogy a társadalom szükségleteit (képzés és kutatás) jobban beazonosítsák – ezt eddig maga az egyetem végezte. „A beosztás, amit betöltesz és a pénz, amit elkölthetsz” – azé az autonómia, aki vagy ami ezeket kontrollálja.

Fontos kérdés azonban, hogy az egyetemen a felügyeletet ellátó testület és a legfőbb döntéshozó szerv egymástól teljesen elkülönüljön. Sokszor abból fakad a probléma, hogy nincs pontosan meghatározva a kétféle hatáskör. A felügyeletet ellátó testületbe az egyetem szenátusa küldhet választás útján képviselőket, és a minisztérium is delegálhat tagokat. Ez utóbbiak vonatkozásában is kulcskérdés, hogy olyan személyek legyenek, akik értenek a tudományos (és a felsőoktatási) élethez. Nem utolsósorban e testületek mandátuma határozott ideig tart. Ha ez lejárt, új összetételű „puffer” szövet választanak.

Terezinha Nunes (Egyesült Királyság, Oxford):

Az egyetemi autonómia kérdései több aspektusból vizsgálandók. Egyfelől a vezetés, másrésről a finanszírozás autonómiája merülhet fel, ezen túlmenően éppúgy kérdés lehet a szakmák képviselői szerveivel való kapcsolata (pl. kamarák, szakszervezetek, szakmai társaságok) és ennek egyensúlya, valamint ezzel összefüggésben az egyetem függetlensége a társadalomtól. További faktor lehet az egyes intézetek, tanszékek, azaz az oktatási (kutatási) egységek autonómiájának kérdése: ez az egyetem központi egységeinek a kialakításától függ, de

valójában nagy szükség van (lenne) arra, hogy a szakmai munkát végző egységek bizonyos mértékig függetlenek lehessenek a központtól.

Angliában az egyetemek döntően állami alapítású egyetemek, összesen öt magánegyetem van. A magánkézben lévő egyetemeknek nem sok tisztelet jut a társadalom felől, nem is örvendnek nagy népszerűségnek az angol diákok körében. Így a hallgatói főként külföldiek.

Az állami egyetemek tandíjából és az oktatás minőségétől függően – versenyalapon – állami támogatásból szerezhetnek finanszírozást; valamint a kutatáshoz további állami forrásokhoz juthatnak hozzá – szintén versenyalapon. Mivel a kormányzat határozza meg a finanszírozás körében a prioritásokat és a pályázati standardokat, egyértelmű és közvetlen a kormányzati hatás a kutatások irányára, és egyáltalán az egyetemek kutatási tevékenységét illetően.

Az egyetemeknek még az is a feladata lenne, hogy megszüntessék vagy enyhítsék a társadalmi egyenlőtlenségeket. Angliában a felsőoktatásba bekerülő diákok döntő többsége (fizetős) magánközépiskolába járt. A különböző kormányzati intézkedésekkel segítettek abban, hogy kiegyenlítettebb módon kerüljenek be a diákok a felsőoktatásba (pl. tandíj átvállalása), azonban még mindig jelentős az a probléma, hogy mindezek ellenére nem tudnak bent maradni, lemorzsolódnak a felsőoktatásból. Brazíliában az egyetemeken – ezzel szemben – kvóták vannak az állami középiskolákból érkezők és az őslakossághoz tartozóak számára is.

Patrik Scheinin (Finnország, Helsinki):

A finn egyetemek története 1640-ben kezdődött, e történetet azonban a legutóbbi időkig a király, a cár, a mindenkori államelnök vagy más miniszterek alakították. 2021-ben viszont már elmondható, hogy az egyetem ügyeit – a legutolsó reform óta – maga az egyetem, és annak professzorai alakítják. Igaz, ez nem feltétlenül jelent teljes autonómiát. Az egyetemnek a lutheránus teológia szerint nem feltétlenül az igazság megtalálása volt a legfőbb feladata, hanem az állami tisztségviselők, az orvosok és a papok képzése, ekként erőteljes nemzeti érdeket testesített meg. Nem is annyira változott ez mára, mint gondolnánk... Hiszen a finanszírozás 42%-a az oktatásra, 34%-a kutatásra és 24%-a kormányzat oktatási és kutatási politikájának megvalósítására szolgál. A finn felsőoktatási finanszírozási modell valójában zéró-összegű támogatási rendszer, ami azt jelenti, hogy mindegyik felsőoktatási intézmény versenyben van a kormányzati forrásokért, így ha valamelyik intézmény többet nyer, a másik kevesebbet kaphat. Mi több, ha egy adott pályázati ciklust tekintve valamelyik intézmény fejlődése relatíve nagyobb, mint a többieké (pl. egy kisebb intézmény magához képesti teljesítménye), akkor több forrást kaphat, mint a tartósan magasan jegyzett intézmények. Ez az új rendszer jelentős problémákat jelent a legjobb egyetemeknek.

A beszélgetés résztvevői az egyetemek fő feladatának egyöntetűen a kiválóságok képzését, a magas oktatás-minőségi színvonal kialakítását és fenntartását, a kiemelkedő eredményességű kutatást tekintették. Az egyetemi előrejutásban is az érdem-alapú feltételeknek kell döntő szerepet biztosítani. A beszélgetésben részt vevő professzorok véleménye az volt, hogy bár a német, a brit és a ciprusi felsőoktatási rendszerben előfordulnak nem állami tulajdonú egyetemek, de ezek a magánegyetemek egyszerűen piaci alapon működnek, a kiadott diplomák számát igyekeznek növelni alacsony szinten megfizetett és ennek megfelelő képzettségű

oktatókkal. Látható, hogy hiányzik a magánegyetemeknek az akadémiai értelemben vett kiválóságra való törekvése.

Többségében azt az álláspontot képviselték, hogy az állami egyetemek „felett” vagy mellett működő ellenőrző testületek (felügyeleti funkcióval ellátott, köztes „puffer” testületek) a napi működés dolgaiban nem dönthetnek. Tipikus ugyanakkor, hogy ezen testületek tagjaira paritásos alapon tesznek javaslatot az adott egyetemek vezető testületei és a fenntartó állam. Az is jellemző, hogy a tagokról való döntés lényegében konszenzus alapú, illetve, hogy az ilyen kontrollfunkciót ellátó szervek vagy testületek mandátuma adott időtartamra szól csak, ennek lejáta után új testületet választanak.

Az egyetemek saját irányító testületeinek (szenátus) különböző arányban ugyan, de tagjai a hallgatók képviselői is. A hallgatói részvétel fontos és hasznos az oktatás feltételeinek kialakításához és fejlesztéséhez, de ennek arányát úgy kell kialakítani, hogy az nem képezheti gátját az oktatói előmenetelnek vagy az egyetem egészére vonatkozó stratégiai döntéseknek.

Karsai Krisztina és Csendes Tibor